

Tocqueville Democratie college 3

Petra Bolhuis

www.maieutiek.nl

2025

1

Gelijkheid en vrijheid als gewoontes

'Alle Engelsen die drie eeuwen geleden in de wildernissen van de Nieuwe Wereld een democratische samenleving kwamen stichten, waren in het moederland gewend geweest deel te nemen aan de publieke zaak; zij kenden de jury; zij hadden de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid, de individuele vrijheid, het idee van het recht en de gewoonte om het toe te passen. Zij brachten deze vrije instellingen en deze mannelijke zeden mee naar Amerika en verdedigden ze tegen aanvallen van de staat. Bij de Amerikanen is de vrijheid dus oud; de gelijkheid is betrekkelijk nieuw. Het omgekeerde doet zich voor in Europa waar de gelijkheid, ingevoerd door de absolute machten onder het toezien oog van de koningen, al in de gewoonten van de volken was doorgedrongen lang voordat de vrijheid zich in hun ideeën had genesteld.' (T.729)

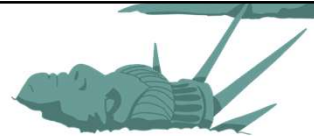
2

Vrijheid en gelijkheid in VS

- Amerika kent vrijheid en gelijkheid als startpunten van kolonisten die vaak (staats)overheersing ontvluchten.
- Gelijkheid = sociale gelijkheid
- Gelijkheid \neq economische of intellectuele mogelijkheden
- Democratie = streven naar gelijke condities en beperken van overerfbare rijkdom. (Mild Despotisme blz. 70) in Amerika vastgelegd in de constitutie.

Vrijheid en gelijkheid in Frankrijk

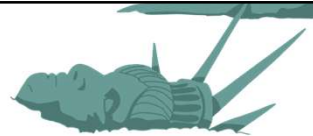
- Vrijheid en gelijkheid zijn abstract idealen waar voor gestreden wordt, maar er is geen ervaring mee.
- Gelijkheid is norm.
- Vrijheidsdrang neemt snel af naar mate de welvaart toeneemt.
- Er is geen algemene ervaring met politieke deelname.
- Ambtenarij blijft intact terwijl heersers wisselen. (Zie ook 'staatsraison' bij Foucault)

Pauperisme, essay 1835 Tocqueville

- Denkbeelden mede gebaseerd op zijn reizen in Engeland. De vraag was hoe de toenemende aandacht voor de armen een plaats kon krijgen zonder de vrijheid te beknotten. (verg. Verelendung van Marx, die)
- Publieke liefdadigheid is volgens Tocqueville bijzonder problematisch omdat het de gelijkheid recht moet doen. Daarmee tast het de vrijheid aan. Dat betekent niet dat men het kan laten, want de gevolgen daarvan zouden erger zijn.
- Rechten worden meestal toegekend omdat mensen deze waard zijn, maar het recht op zorg en steun is altijd op grond van inferioriteit volgens Tocqueville.(p. 42)

De worsteling van Tocqueville

- Hij ziet nieuwe vormen van ongelijkheid ontstaan waarbij m.n. in Engeland de arbeider niet meer trots kan zijn en moreel en economisch vooruit komt door arbeid, maar wordt afgestompt (P.90) en dan in tijden van crisis niet aan het werk wordt gehouden maar afgescheept wordt met liefdadigheid. (P.90)
- Dat lijkt ook deels de bron van zijn zorg over een mogelijk nieuwe aristocratie van rijken die kan ontstaan als rijkdom verwerven een eigen doel gaat worden en wellicht tot overerfbare rijkdom kan leiden. Dat lijkt Tocqueville buitengewoon zorgelijk voor de democratie.
- Hij is politiek een liberaal, maar economisch gezien niet omdat hij denkt dat te grote verschillen kunnen ontstaan en dat kan leiden tot nieuwe vormen van niet democratische overheersing.

Oorzaken

1. Welstand en afhankelijkheid van anderen gaat hand in hand. (P.26)
Tegenslagen worden steeds meer levensbedreigend en het sociaal economische verschil dat erdoor bewerkstelligd wordt neemt toe.
2. De mensen beginnen met dezelfde basisbehoeften, maar als er meer opties komen geeft men zich daaraan over als men kan. Het gevolg is dat er relatieve armoede ontstaat.(p.30/31)
3. Liefdadigheid creëert een verwachtingspatroon rondom gelijkheid, maar dat kan leiden tot nieuwe vormen van sociale deprivatie. (v.b van nu sommigen mensen zijn te zelfredzaam om voor daklozen-opvang in aanmerking te komen, maar hebben geen dak boven hun hoofd.)

Gelijkheidsdrang in democratie van Europa versus VS

- Er is in de landen die zich ontwikkelen een toenemende gelijkheid. Ook in Frankrijk ziet Tocqueville dat bij terugkeer. En dat bedoelt hij letterlijk: mensen lijken steeds meer op elkaar. Dit zien we ook bij Roslings onderzoek naar het toenemen van interculturele gelijkheid, bij de toename welvaart (Gapminder).
- Er is zeker in Frankrijk ook een norm van gelijkheid omdat de Franse revolutie de gelijkheid heeft neergezet als norm tegen de bestaande ongelijkheid. In Amerika is de gelijkheid juist afgedwongen door de omstandigheden en ongelijkheid is daarna veel meer het gevolg van slimheid en capaciteit en dat wordt gewaardeerd. Dat toeval een rol speelt maakt dat ook mislukken is inbegrepen. Kerk en lokale gemeenschap spelen een grote rol bij het opvangen van pech, niet de centrale overheid want die is er niet.

Maar ook in de VS geen vrijheidsdrang

- Vrijheid van het individu wordt opgeofferd aan publieke gelijkheidsideaal. Zowel in wetten en regels als ook in mores; mensen willen rust en status quo en geen dissidenten.
- Tocqueville schrijft : 'Ik ken geen land waar de persvrijheid minder bestaat dan in Amerika ten aanzien van bepaalde kwesties. Er zijn weinig despotische landen waar de censor zich niet meer met de vorm dan met de inhoud van het denken bezighoudt, maar in Amerika zijn er onderwerpen die men op geen enkele wijze mag aansnijden.' (T. noot op blz 872)

Waarschuwingen tegen teveel gelijkheidsdrang

In democratieën is een tendens van mensen die in slaap gesust raken door het nastreven van gelijkheid in de zin van evenveel materie welvaart zonder meer, dan wel door werk dan wel door ondersteuning vanuit de overheid. Dat brengt kwetsbaarheid met zich mee:

'De eerste en in zekere zin enige voorwaarde die nodig is om de publieke macht in een democratische samenleving te centraliseren, is de gelijkheid te beminnen of dat voor te wenden. Aldus wordt de wetenschap van het despotisme, die voorheen zo ingewikkeld was, eenvoudiger; zij wordt als het ware tot één enkel principe teruggebracht.'

'In de meeste deelstaten van de Unie heb ik gezien hoe ambten bekleed werden door mensen die dat alleen hadden bereikt door de laagste hartstochten van het volk te vleien en door toe te geven aan al zijn grillen.' (...) Vrijheidsliefde is een hoogstaander en completer gevoel dan de liefde voor gelijkheid. Mensen kunnen maar op één manier vrij zijn, maar kunnen op twee manieren gelijk zijn. Zij kunnen allemaal dezelfde rechten hebben, of allemaal rechteloos zijn. De democratie is gunstiger voor de geest van gelijkheid dan voor die van vrijheid. De vrijheidsgeest is grootser en verhevener dan de gelijkheidsgeest.' (T.874)

Benjamin Constant 1874 :

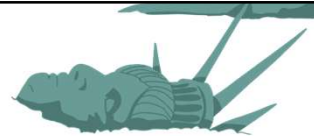
Schrijft in *De la liberté des Anciens comparée à celle des modernes*

Vrijheid van de klassieken is de vrijheid om politieke soevereiniteit te hebben en invloed te hebben in de staat. Vrijheid van de modernen is de vrijheid van inmenging van de overheid in persoonlijke levenssfeer van het individu.

Er is m.n. veel kritiek in Europa op het gebrek aan politieke verantwoordelijkheid bij burgers. De vrijheid van inmenging en verantwoordelijkheid wordt nagestreefd. De overheid blijft daarbij wel verantwoordelijk voor de gelijkheid. (MD legt dit uit a.h.v het PGB in Nederland)

Ook voor de afstand van burgers tot de politiek blijkt de overheid verantwoordelijk te worden gehouden, ook door zichzelf. 'De overheid wil de afstand tussen burger en politiek verkleinen', schrijft de rijksoverheid (zie linkje bonusmateriaal)

Meerderheid of markt? -1

'In de Verenigde Staten verbreidt zich steeds meer een gewoonte die uiteindelijk de waarborgen van het representatieve bestel teniet zal doen: het gebeurt heel vaak dat de kiezers, als zij een afgevaardigde kiezen, hem een beleidsplan voorschrijven en hem een aantal precieze verplichtingen opleggen waaraan hij zich met geen mogelijkheid kan onttrekken. Afgezien van het tumult, lijkt het wel of de meerderheid zelf op het marktplein delibereert.' (T.269)

Tocqueville voorziet de risico's van de dictatuur van de meerderheid en mild despotisme. Zijn zorg ligt enkel bij de druk op gelijkheid.

Meerderheid of markt? -2

‘Met de kennis van nu moeten we ons afvragen of het niet het marktaspect is dat nu doorslaggevend dreigt te worden:

In de VS omdat rijkdom een uitzonderlijke toegang biedt tot de politiek (Musk is een extreem voorbeeld, maar hiervoor was ook al duidelijk dat grote donaties macht geven)

In Europa omdat beïnvloeding van de meerderheid geld kost en juist het faciliteren van gelijkheid ook veel geld kost. Er is in Europa geen gewoonte van zelfverantwoordelijke zelfbepaling zoals Tocqueville heeft duidelijk gemaakt.

In college 9 komen we terug op de vraag of het verschil tussen ‘tirannie van de meerderheid’ in de VS en ‘mild despotisme’ in Europa nog bestaat.